

EĞİTİMİN AMACI: FİKRÎ BAĞIMSIZLIK TAKLİTTEN TAHKİKE

PROF. DR. RECEP ŞENTÜRK

*İbn Haldun Üniversitesi
Rektörü*

Eğitimin amacı nedir? Bu soru eğitim sisteminin bütünüyle nasıl kurgulanacağını ilgilendiren bir sorudur çünkü her sistem bir amacı gerçekleştirmek için kurulmuş bir vasıta. Başka bir ifadeyle eğitim sistemi neyin aracıdır? Eğitim ne için vardır? Eğitimin fert ve toplum hayatındaki işlevi nedir? Bu sorular tarihte ve günümüzde tüm dünyada sorulmaktadır.

İYİ İNSAN MI? İYİ VATANDAŞ MI?

Önce mevcut durumu gözlemleyip günümüzde eğitimin ne işlev gördüğünü tahlil edelim. Eğitimin amacı konusunda yapılan tartışmalar neticesinde dünyada yaygın iki yaklaşım ortaya çıkmıştır: (1) İyi insan yetiştirmek (2) İyi vatandaş yetiştirmek. İyi insan ve iyi vatandaşın kim olduğu ve nasıl yetiştirileceği konusunda dünyada çok farklı cevaplar vardır. Genellikle medeniyetler ve dinler “iyi insan”ın kim olduğu sorusuna cevap arar ve onu yetiştirmeye çalışır. Millî devletler ise “iyi vatandaş”ın kim olduğu sorusunu cevaplamaya ve onu yetiştirmeye çalışırlar.

Her din ve medeniyetin idealize ettiği bir insan tipi vardır ve o din ve medeniyetin eğitim sistemi o insan tipini yetiştirmeye çalışır. Aynı şekilde

her millî devletin idealize ettiği bir ideal vatandaş tipi vardır ve o devletin eğitim sistemi bu vatandaş tipini yetiştirmeye çalışır.

Günümüz dünyasında hâkim olan görüş ve uygulamaya göre eğitimin amacı, millî devletin ideolojisini yeni nesillere benimsetmek ve onları ekonomi ve bürokrasinin eğitimli eleman ihtiyacını karşılayacak şekilde iyi vatandaşlar olarak yetiştirmektir. Millî devlet sistemi gibi, millî ideolojiler de Batı’da üretilmiştir ve Batı dışı ülkelere ihraç edilmiştir. Bu yüzden Batı dışı ülkelerdeki eğitim sistemi, Batı’dan ithal edilen sözde millî ideolojiyi yeni nesillere benimsetme işlevi görür. Daha açık bir ifadeyle, Batı dışı ülkelerdeki eğitim sisteminin amacı o ülkelerin Batılılaşmasını veya daha şık bir ifadeyle modernleşmesini sağlamak, Batılı ülkelerle merkez-çevre ilişkisini yürütecek Batıcı veya modern elitler yetiştirmektir.

SOSYAL BİLİMLER: MİLLİ KİMLİĞİ İNŞA ARAÇLARI

Batı’da millî ideolojiyi benimsetmenin, Batı dışı ülkelerde de Batıcılığı ve Batıcı ideolojileri benimsetmenin aracı sosyal bilimlerdir. Batı’da ve Batı dışı dünyada sosyal bilimler millî kimliği

Batı dışı ülkelerdeki eğitim sisteminin amacı o ülkelerin Batılılaşmasını veya daha şık bir ifadeyle modernleşmesini sağlamak, Batılı ülkelerle merkez-çevre ilişkisini yürütecek Batıcı veya modern elitler yetiştirmektir.

inşa araçlarıdır. Adı her ne kadar milli olsa da bu kimlik gerçekte Batıcıdır çünkü onu inşa için kullanılan araçlar, yani sosyal bilimler Batı'dan ithal edilmiştir.

Hem Batı'da hem Batı dışı ülkelerde eğitimin milli devletin bir aracı haline gelmesi modernite ile ortaya çıkmıştır. Modern dönem öncesinde eğitim devletin yetki ve sorumluluk alanı dışındaydı: İslam dünyasında vakıflar, Batı'da kilise tarafından yönetiliyordu ve amacı iyi insan yetiştirmektir. Modern devlet veya milli devlet, eğitimi yetki ve sorumluluğu altına aldı. Batı'da sadece din eğitimi kiliseye bırakılırken sosyalist ülkeler (SSCB ve Çin) ve Türkiye gibi ülkelerde eğitim tamamen devlet tekeline alındı. Bu durum dünya eğitim tarihinde çok önemli bir değişim olarak görülür. Bu süreçte din yerine sosyal bilimlere devreye girerek, milli ideolojiyi üretme ve eğitim yoluyla vatandaşlara ve özellikle yeni nesillere benimsetme işlevini üstlendi.

TAHKİKTEN TAKLİDE: BATILILAŞMA VE FİKRİ BAĞIMLILIK

Aşağıda da kısaca izah edeceğimiz gibi kendi din ve medeniyetinin bile taklit yoluyla benimsenmesini kabul etmeyen

İslam medeniyetinin mensupları, modern dönemde bir başka medeniyeti yani Batı medeniyetini taklit etmeye başladılar. İslam dünyasında eğitim, Batı taklitçiliğini yaymanın aracı haline geldi. Pratikte Batı'ya fikren bağımlı hale gelme süreci olan Batıcılık, modernleşme ve ilerleme olarak takdim edildi.

Modernleşme ve ilerleme olarak sevdirmeye çalışılan bu süreç, aslında kendi adına düşünmeyi terk edip düşünceyi ithal etmek üzerine kuruluydu. Teknoloji üretmeyip dışardan ithal eden bir millet nasıl teknolojik olarak bağımlı hale geliyorsa, fikir üretmeyip dışardan ithal eden bir millet de fikri bağımlılık içine düşmüş demektir.

Halbuki İmam Gazali'ye göre her alanda en iyi uzmanın bir Müslüman olması farz-ı kifayedir. Çünkü eğer herhangi bir alanda en iyi uzman başka bir din veya medeniyetten olursa, Müslümanlar onlara bağımlı olurlar. İslam'ın emri olan fikri bağımsızlık tüm Müslümanlar için bir yükümlülüktür.

İSLAM MEDENİYETİNDE EĞİTİM VE FİKRİ BAĞIMSIZLIK

Şimdi kısaca İslam medeniyeti özeline dönüp bakalım.

İslam medeniyetinde eğitimin amacı nedir? Kısaca ifade etmek gerekirse İslam medeniyetinde eğitimin amacı "taklitten tahkike geçiş"tir. İslam medeniyetinde üç temel ilim vardır: (1) Akaid-Kelam, (2) Fıkıh ve (3) Tasavvuf. Tahkike geçiş bu üç alanda farklı şekillerde gerçekleşir.

• Akaid ve Kelam Eğitiminin Amacı: "İman'da taklitten tahkike geçiş" Her Müslümanın fikren bağımsız olarak kendine göre sebeplerle iman etmesi, Kelam eğitiminin bir amacıdır ve her Müslüman üzerine bir yükümlülüktür. Gazali öncesi mütekaddimün Kelam âlimlerine göre taklidî iman makbul değildir, her müminin tahkikî imana geçiş yapması gerekir. Burada taklidî imandan maksat, bir ki-

İslam dünyasında eğitim, Batı taklitçiliğini yaymanın aracı haline geldi. Pratikte Batı'ya fikren bağımlı hale gelme süreci olan Batıcılık, modernleşme ve ilerleme olarak takdim edildi.

DOSYA

şinin sadece toplumunun, milletinin, kavminin veya ailesinin kültürüne uymak için adet olsun diye iman etmesidir. “Niçin müminsin” sorusuna, “atalarımız mümindir, ben de onun için müminim” cevabını vermesi taklidî imana güzel bir örnek teşkil eder. Halbuki bir müminden beklenen imanını bir delile dayandırmasıdır. Bu delilin mahiyeti veya başkalarını ikna edici olup olmaması mühim değildir. Mühim olan o kişinin kendisinin bu delil ile ikna olmasıdır. Çünkü delillerin ikna gücü kişiden kişiye değişir. Müttekaddimûn âlimlerine göre her Müslümanın bir delile dayalı olarak iman etmesi farzdır. Mütteahhirûn ulemasından bazıları bu konuda taklidî imana cevaz vermişlerdir. Müttekaddimûn âlimlerinin tahkiki imana bu kadar ehemmiyet vermelerinin iki sebebi vardır: Öncelikle, insanın aklını kullanarak ve sorgulayarak iman etmesinin ehemmiyeti; ikinci olarak da, taklidî iman bir delile dayanmadığı için, sahibinin kolayca ikna edilerek dinin dışına çıkabileceği riski.

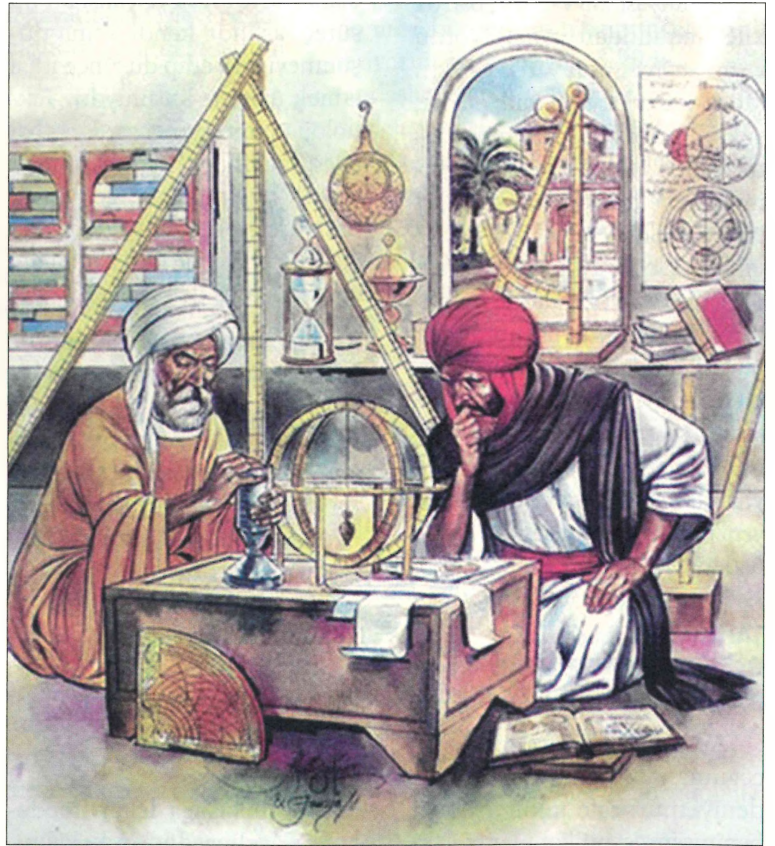
İslam'ın hem zâhirî (bedeni ilgilendiren) hem bâtinî (kalbi ilgilendiren) hükümleri vardır. Bu nedenle İslam, zahir ve bâtin hükümlerinin tamamını eksiksiz yerine getirerek gerçek manada yaşanabilir.

• Fıkıh Eğitiminin Amacı: “Amel’de taklitten tahkike geçiş”

Fıkıh eğitiminin amacı talebeleri içtihat seviyesine çıkarmaktır. Böylece talebeler taklitten tahkike geçmiş olurlar. Ancak Fıkıh’ta içtihat seviyesine çıkmak farz-ı kifayedir yani herkes için zorunlu bir yükümlülük değildir. Eğer ümmet içerisinde fikhî meselelerde fetva verecek ve içtihat yapacak âlimler yoksa tüm ümmet mesuliyet altındadır. Dolayısıyla fetva vermeye ve içtihat yapmaya ehil âlimleri yetiştirmek tüm ümmetin en önemli vazifelerindedir.

• Tasavvuf Eğitiminin Amacı: “İrfan’da ve tezkiyede taklitten tahkike geçiş”

Tasavvuf eğitiminin amacı nefislerini tezkiye (tasfiye) ederek, talebeleri irfan ve ihsan seviyesine ya da keşf ve müşahade mertebesine çıkarmaktır. Tasavvuf ilmi, Kelam ve Fıkıh’taki nazari bilgidir. Tasavvuf yoluyla hâl veya tecrübe ile elden edilen İrfan’a geçiş amaç edinir. İhsan mertebesinde olmayan insanlar İslam’ın zahirine hapsolmuşlardır. Halbuki İslam’ın hem zâhirî (bedeni ilgilendiren) hem bâtinî (kalbi ilgilendiren) hükümleri

Fikrî Bağımsızlık Elde Edilmeden Hiç Bir Alanda Tam Bir Bağımsızlık Elde Edilemez.

vardır. Bu nedenle İslam, zahir ve batin hükümlerinin tamamını eksiksiz yerine getirerek gerçek manada yaşanabilir. Kalbin terbiyesi ve tezkiyesi ile irfan ve ihsan konusunda genellikle insanlar ve hatta nazari bilgilerle donanmış Fıkıh ve Kalam âlimleri bile taklit seviyesindedirler. Tasavvuf'ta taklitten tahkike, Tasavvuf kitaplarını okuyarak, akademik çalışmalar veya düşünme ile geçilmez; hâl ilmi olan Tasavvuf'un yaşayarak tahsil edilmesiyle; daha açık bir ifadeyle takva, azîmetle amel, güzel ahlak, zâhiri ve batinî edep, kalbi ve bedeni sünnetlerle amel ettirmek, iddiasızlık veya hiçlik duygusu gibi uygulamalarla geçilir.

Tasavvufî olarak bakıldığında, bir insanın fikren tam bağımsız olabilmesi için nefis, heva ve şeytanın vesvese ve yönlendirmelerinden kurtulması gerekir. "Hevasını ilah edinen", nefsin ve şeytanın kölesi olan bir insan fikren bağımsız olamaz. Akıl tutkuların kölesi olursa, bir insan fikren bağımsız değildir.

GÜNÜMÜZDE SOSYAL BİLİM EĞİTİMİNDE FİKRÎ BAĞIMSIZLIK

Batı'da sosyal bilimlerin ortaya çıkması, tüm dünyaya ya-

yılması ve İslam dünyasının Batı hegemonyası altına girmesi ile fikrî bağımsızlık için mücadelede yeni bir cephe daha ortaya çıktı: Sosyal bilimler. Hem Batı'da hem Batı dışı ülkelerde tüm sosyal bilimcilerin ve sosyal bilim öğrencilerinin sosyal bilimler alanındaki mevcut hâkim paradigmaya mahkûm olmamak için çalışması gerekmektedir. Bu bir özgürleşmedir. Mevcut sosyal bilimler eğitimi, yeni nesilleri Batı kaynaklı Avrupa-merkezci, pozitivist ve evrimci sosyal bilim anlayışına bağımlı hale getirmek için çalışmaktadır. Böylesi bir eğitimden geçen öğrencilerden fikri özgünlük/özgürlük beklemek mümkün değildir.

Bu durumun sonucu olarak, tüm dünyada öğrencilerini fikrî bağımsızlık idealine göre yetiştirecek yeni bir sosyal bilim eğitimine ihtiyaç bulunmaktadır. Bunun iki yolu vardır:

(1) Mukayeseli eğitim: Sadece Batı kaynaklı sosyal kavram ve teorileri öğretmeyen, diğer medeniyetlerin yaklaşımlarını ve birikimlerini de eşit düzeyde saygınlıkla (müzeli fikirler olarak değil) öğreten bir eğitim anlayışı.

(2) Gelenekli yenilikçilik: Açık medeniyet çağına uygun

bir şekilde, medeniyetlerin, özellikle İslam medeniyetinin birikimlerini dışlamayan ama saf bir muhafazakârlık ve gelenekçilik anlayışına da mahkûm olmayan dengeli bir anlayış.

Bu iki yaklaşım sosyal bilim eğitiminde kullanılırsa, tüm dünyada yeni nesiller mevcut hâkim sosyal bilim paradigmasına mahkûm olmayıp kendi fikirlerini üretecek şekilde yetişmiş olurlar.

Fikrî Bağımsızlık Elde Edilmeden Hiç Bir Alanda Tam Bir Bağımsızlık Elde Edilemez.

Bu durumda eğitimin amacını yeniden tanımlamamız gerekmektedir. Eğitimin amacı fikrî bağımsızlıktır. Fikrî bağımlılık; siyasi, iktisadi ve teknolojik tüm bağımlılık türlerinin temelini teşkil eder. Fikrî bağımsızlık elde edilmeden hiç bir alanda tam bir bağımsızlık elde edilemez. Eğitimin işlevi, yeni nesilleri iman, amel ve irfanda taklitten tahkike yükseltmektir. Sadece kendisi fikren bağımsız olan fertler, ülke ve toplumlarını fikrî bağımsızlığa kavuşturabilirler. Gerçek iktidar fikrî iktidardır; gerçek bağımsızlık fikrî bağımsızlıktır.